

Araştırma Notları

Ahmed Hüsâmeddin Dağıstânî'nin Beled Sûresi Tefsiri

İrfan GÜNDÜZ*

Ahmed Hüsâmeddin er-Rükkâlî Dağıstânî, Kafkasya'da doğup, çocukluğunda İstanbul'a gelmiş, Mekke ve Medine dâhil pek çok şehirde eğitim görüp ikamet ettikten sonra, 1925 yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Dağıstânî'nin Nakşî ve Kâdirî icâzetleri bulunup, sağlığında halk tarafından rağbet görmüş bir mutasavvıftır. On ciltlik tefsiri dâhil pek çok eseri büyük Fâtih yangınında yok olmuş, kurtarılan bazılarının ise, bir iki istisna hariç, ancak matbû nüshaları günümüze ulaşabilmiştir.¹

Bulunduğu şehirlerde halka yaptığı sohbetlerinde Kur'ân tefsirlerine devam eden Dağıstânî, yangından sonra oğullarının teşvikiyle bazı sûrelerin tefsirini tekrar kaleme almış, bunların bazıları müstakil eserler olarak basılırken, bazıları da *el-Mirsad* dergisinde parça parça yayınlanmıştır. Daha sonra müellifin oğlu Kâzım Öztürk, hem müstakil basılan eserleri, hem de dergi makalelerini birleştirip, sadeleştirerek günümüz Türkçesi'ne aktarmış ve *Kur'ân'ın 20. Asra Göre Anlamı*² isimli bir kitap dizisi hâlinde yayınlamıştır.

Dağıstânî'nin Beled Sûresi'ne yaptığı tefsir, 29-30. cüz tefsirlerini içeren *Mezâhiru'l-vücûd alâ Menâbiri'ş-şuhûd* isimli eserde bulunmaktadır.³

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi (irfangunduz50@gmail.com)

1 Yazar ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Turan Alptekin, "Ahmed Hüsâmeddin", *DİA*, II, 91; Ali Rıza Damar, *Ahmed Hüsâmeddin Dağıstânî ve Mekâsidü's-sâlikîn İsimli Eseri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998; Zeynep Şeyma Kutluca, *Ahmed Hüsâmeddin Dağıstânî'nin Zübdetü'l-merâtib İsimli Eseri (inceleme ve metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

2 Ahmed Hüsâmeddin Dağıstânî, *Kur'ân'ın 20. Asra Göre Anlamı*, I-III, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1974, 1976, 1980; IV. Cilt, İzmir: Karınca Matbaası 1985.

3 Ahmed Hüsâmeddin Dağıstânî, *Mezâhiru'l-vücûd alâ menâbiri'ş-şuhûd*, İstanbul: [y.y.] [t.y.], s. 130-133.

Müellif burada Beled Süresi'ne farklı bir yorum getirmekte ve bu sûrenin, isminden de anlaşılacağı gibi İslam Medeniyeti'nde şehircilik ve belediye-ciliğin temelini teşkil ettiğine işâret etmektedir. Sürede geçen âyetleri hep bu bakış açısıyla ele almakta ve her bir âyetin herhangi bir beldede sorumluluk üstlenecek belediye reislerinin ya da kamu yöneticilerinin özellikle dikkat etmeleri gereken şartlara, ya da böyle bir beldede sosyal devlet anlayışını simgeleyen kurumlardan, o beldede bulunması gerekenlere delil olarak değerlendirmektedir.

Bu makalede önce âyetlerin klasik tefsir ve meâllerde nasıl ele alındığını gösterdikten sonra, Rükûlî'nin âyetleri nasıl yorumladığı ve nasıl dikkat çekici bakış açıları getirdiğini göstermeye çalışacağız.

Beled Süresi, Kur'an-ı Kerim'in 90. sûresi olup, Kaf Süresi'nden sonra Mekke'de inmiştir. Yirmi âyettir. Adını, ilk âyette geçen Mekke-i Mükerreme'yi anlatan ve "şehir" anlamına gelen "beled" kelimesinden almaktadır. Klasik müfessirler "beled" terimine, "şehir" anlamını vermişler ve هَذَا الْبَلَدِ (hâze'l-beled) "bu şehir" ibâresinin Mekke'yi anlattığını ve ikinci âyetteki "sen" zamirinin ise Hz. Muhammed (s.a.)'i işâret ettiğini söylemişlerdir. Mekke'nin kutsallığı Kur'an-ı Kerim'de defalarca vurgulandığı için bu yorum makul görünmektedir, ancak âyetlerin devamı ve sûrenin tümünün genel teması, daha geniş kapsamlı ve daha genel bir yoruma imkân vermektedir. "Hâze'l-beled" sözleriyle "bu insanlık yurdu" yani "yeryüzü" kastedilmektedir. Bu ikinci terim, pek çok dilbilimciye göre, "beled" in aslî anlamlarından biridir.

İkinci âyetteki "sen" zamiri, genel olarak insana, "yeminle tanıklığa ve şahitliğe çağırılan" ifâdesi de insanın içinde yaşadığı dünya hayatına işâret etmektedir.

*"İçinde hür olarak yaşamakta ve serbestçe dolaşmakta olduğun bu beldeye, anne-baba ve onlardan sonra gelen soya yemin ederim ki biz, insanı karşılaşacağı nice zorluklar içinde yarattık. İnsanoğlunu, acı, sıkıntı ve imtihan yüklü bir dünya hayatına gönderdik."*⁴

لَا أُقْسِمُ (Lâ uksimu) kelimesini, pek çok müfessir, "Gerçek sizin bildiğiniz gibi değil, Yâ Muhammed! Senin içinde yaşamakta olduğun Keremli Mekke'ye, anne-baba ve onlardan gelecek nesillere yemin eder ve onları şahitliğe çağırırım ki" şeklinde anlamış ve "Ka-se-me" kökünden yemin etmek manası vermiş-

4 el-Beled 90/1-4.

tir. Rükûkâli ise “hayır ben bu Ümmü'l- kurâ olan Mekke-i Mükerreme'yi “asla böldürtmem” şeklinde “taksim etmek, bölmek ve kısımlarına ayırmak” mânâsı vermiş ve hem âyetlerin hem de sûrenin anlamına ilginç bir boyut getirmiştir.

Hz. Peygamber ile Kureyşlilerin pazarlık ettikleri “Gel, Mekke'yi bir bölümü sana, bir bölümü bize kalmak üzere paylaşalım. Kâbe'de de haftanın bazı günleri siz, bazı günleri biz ibâdet edelim” şeklinde Mekke'nin bölünmesini içeren talepleri üzerine bu sûrenin indirildiği dikkate alındığında, böyle bir yorumun çok daha isabetli olduğu söylenebilir.

Dağıstâni, âyeti “Ben bu beldeyi böldürtmem” şeklinde tercüme ederken, bu anlamın, herhangi bir belde de belediye başkanlığı veya kaymakamlık gibi idâri bir sorumluluk üstlenen, şehrin veya halkın emânetini yüklenen görevliler için, görevleri esnasında tarafsız davranmalarını, hizmetlerin âdil bir şekilde tebaanın ayağına götürülmesini emreden, ilk ve en önemli şart olduğunu ileri sürer. Ayrıca müellif, bu sûrenin Mekke'nin fethini Hz. Peygamber'e önceden müjdeleyen bir sûre olduğunu ileri sürerek, âyeti Peygamberimizin Kureyşlilerin bu teklifine yanaşmaması gerektiği konusunda ilâhî bir ikaz olarak da değerlendirir. Bu yoruma gerekçe olarak *وَأَنْتَ حَلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ* (ve ente hullun bi-hâze'l-beled) âyetini “*elbette sen bu Mekke'ye girecek ve Orayı fethedeceksin. (Sakin bu tür pazarlıklara yanaşma!)*” şeklinde tefsir ederek gösterir.

Dağıstâni âyeti, “Harem-i emîn” olan, ağacı budanmayan, otu biçilmeyen, avı ürkütülmeyen, savaşın ve kan dökmenin yasaklandığı Mekke-i Mükerreme'de, Hz. Peygamber'in hukûkuna saygı gösterilmediği, fakat Mekke'den çıkıp da tekrar buraya girdikleri zaman savaşın helâl olacağı, bu sebeple de, Kureyşlilerin pazarlıklarına yanaşmaması ve kendisine yapılan bütün sıkıntılara göğüs germesi hususunda bir tavsiye olarak da değerlendirilmiştir.

حل (Hull) kelimesi; haram, harem ve ihram karşılığı olarak helâl gibi mastar ve mastarla isimlendirme kabilinden sıfat ve isim olur. Haram olmayıp helal olmak veya yasakları kaldırılmış, helâl olan ve Mekke'nin Harem sınırlarının dışında kalan yer, helal yerde bulunmak, ihramdan çıkmak, geminin sorumluluğundan kurtulmak anlamlarına gelir ki; asıl mânâsı helâl gibi çözmek anlamında olup bir serbestlik ifâde eder. Bir şeyin üzerine inmek, konmak gibi manalara geldiği de ileri sürülmüştür.

Bu kelimeyi hâlletmek ve çözmek anlamında kullanarak da yorumlayan

Rükkâlî, kamunun sorumluluğunu ve şehrin emânetini üstlenen kişilere seslenerek “böyle bir beldenin ve belediyenin idâresini üstlenen kimse! Sen sorumluluğunu aldığın beldenin ve ahâlisinin bütün problemlerini çözmek zorundasın. Sıradan bir vatandaş gibi şikâyete hakkın yok. Sen icrâ mevkiinde bulunduğuna göre, şehrinin bütün sorunlarını biliyorsan bizzat sen çözecek veya “Ehlü'l-hall ve'l-akd” denilen işinin ehli insanları görevlendirerek çözüm bulacaksın” der. Sorumlu konumda bulunanların şikâyete hakkı yoktur.

وَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ “Ve vâlidin ve-mâ veled”: “Anne-baba ve onlardan sonra gelen soya ve zürriyete yemin ederim ki” anlamındaki âyette: والد (Vâlid), ata; وَمَا وَلَدٌ (ve-mâ veled) de, doğmasına vesile olduğu soyu, çocuğu ve zürriyettir. Bu âyet-i kerîme, tefsirciler tarafından Hz. Âdem ve onun soyu; Hz. İbrahim ve İsmail ile zürriyetleri veya Hz. Muhammed ve O'nun ümmeti şeklinde değerlendirilmiştir. Rükkâlî, burada da farklı bir yaklaşım sergileyerek bu âyetin nüfus sayımına işâret ettiğini söylemiş, idârecilerin; sorumluluğunu üstlendiği, vekâlet ve emânetini üstlendiği kimseleri, “kim kimdir?” şeklinde tanınması gerektiğini vurgulamıştır. İdarecinin anne ve babaları, çocukları resmî bir deftere kaydederek, kimin yetim, kimin öksüz, kimin zengin, kimin fakir, kimin muhtaç olduğunu öğrenmesi ve icraatını da buna göre planlaması gerektiğini belirtmiştir. Tabanını ve tebaasını tanımayan idarecinin başarılı olamayacağını iddia etmiştir. Doğumları ve ölümleri takip ederek, toplumun sağlığını ve soyunu güvence altına almak, “nesli muhafaza” yükümlülüğünü yerine getirmek için çok önemlidir.

“Biz insanı, gerçekten bir sıkıntı ve zorluk içinde yarattık.” Yukarıda yeminle vurgulanarak desteklenen hususların cevabı bu âyettir. İnsanın hayata gelişi bir anda ve kolayca olmadığı gibi, kolaylıkla da geçip gidiverecek değildir. O, ciğerleri kavuran ve iliklere kadar işleyen şiddetli sıkıntılarla kuşatılmış olarak, ilâhî bir lütuf, zorluklar içinde, hâlden hâle geçirilerek yaratılmış ve o şekilde insan olmuştur. Demek ki sıkıntı, güçlük ve zorlukların arasından sıyrılıp insanlık gâyesine ulaşmak, yaratılışın ayrılmaz bir özelliği ve yaratanın bir kânunudur. Verdiği akıl, gönderdiği peygamberler ve kitaplarla insana bu sıkıntı ve güçlüklerden nasıl çıkılacağını gösteren Allah, insanlığa en büyük lütuf ve ikramda bulunmuştur. Kelime olarak Arapçada “bağlamak, alıkoymak ve engellemek” anlamına gelen akıl, insanı bu çetrefilli yoldan çıkarmak ve nefsinin isteklerini süzmek için verilmiştir. Onun yetmediği yerde yol bulmak üzere de peygamberler ve

kitaplarını göndermiştir. Öyleyse insan, bu konumunu bilerek sıkıntı ve güçlüklerle göğüs germeli, doğruyu bularak insanlığa lâıyk bir hayat sürmelidir.

Âyette geçen كَبَد (Kebed) kelimesi, ciğer anlamındadır. “Ciğerleri kavuran, ciğere ve yüreğe saplanan ve insanı kıvrandıran güçlüğe” işaret eder. Burada kastedilen, dünyevî güçlükler olduğu gibi, insan olmanın getirdiği sorumluluklar veya âhirete ait yükümlülüklerin zorluğu da olabilir. Rükkalî ise bu güçlüğu, böyle bir beldede sorumluluk üstlenmenin ve kamunun emanetini almanın zorluğu şeklinde yorumlamış, ne var ki bu güçlüğe tâlib olmanın ve toplumun yükünü taşımanın gerekliliğine de işaret etmiştir. İnsan, ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl sürekli çalışarak geçimini sağlarsa, toplumun veya tebaanın sorumluluğunu üstlenenler de, toplumu motive etmeli, iş hayatında tembelliğe prim vermeyerek, herkesi gücü ve yeteneğine göre bir işe ve üretime zorlamalı, herkesten kabiliyeti ölçüsünde yararlanılan bir istihdam politikası ile her insanı gerek kendisi ve gerekse ülkesi ve milleti için yararlı bir hâle getirmeyi hedef almalıdır. Böyle bir paylaşım anlayışı ile bu güçlükler kolaylıkla aşılabilir. “Sevinçlerin paylaşıldıkça büyüdüğu, sıkıntıların paylaşıldıkça küçüldüğu” gerçeği unutulmamalıdır. Bu şekilde sıkıntı ve meşakatlere dayanmanın, güçlüklerle göğüs germenin, insanın yaratılışında mevcut bir özellik olduğu açıklanarak önce Hz. Peygamber'e bir teselli verilmiş ve gerekli teşvik yapıldıktan sonra da;

“Sen bu Keremli Mekke'yi mutlaka fethedeceksin, bu fetih esnasında harem bölgesinde yasak olan pek çok husus yalnızca sana helal olacak” vadiyle, gelecekteki başarısı müjdelenmiş, kuvvetine, kudretine ve gücüne güvenerek Hz. Peygamber'e saygısızlık edenleri ayıplamak ve yanlışlarını dile getirmek üzere aşağıdaki âyet gelmiştir. Rükkalî'nin bakış açısıyla söyleyecek olursak, oldukça ağır gibi gözükken kamu sorumluluğunu üstlenmenin, bu konuda ehliyetli olan kimseler için gerekli olduğuna, aksi halde toplumun sahipsiz kalması gibi bir garâbetin ortaya çıkabileceğine işaret edilmiştir.

“İnsan, kendisine kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?” Belediye sorumluluğunun ağırlığı ve toplum emanetinin tahammülsüzlüğu tâlib olanları yıldırmamalı ve gözlerini korkutmamalıdır. Neticede, Allah'ın da yardımıyla bütün güçlükler yukarıda ifâde edilen şartlara riayet edildiği

takdirde kolaylıkla aşılabılır. Bu gibi işlerin yapılması belediye işlerinde hayati önem taşır. Bir işe başlamadan önce o iş, her ne kadar güç ve iktidârının üstünde gibi görünürse de, böyle bir sorumluluğa soyunan kimse, beceriksizlik ve gevşeklik göstermeyerek, kararlı olmalıdır. Zira ölçülü hareket ederek çalışanlar, elbette isteklerini elde ederler. Bunun için genel hayatın düzenleyicisi durumundaki belediye işlerinin yürütülmesinde, çalışkan ve doğru kişilerin istihdam edilmesi lâzımdır ki millet bolluk ve mutluluk yolunda ilerleyebilsin. Görevini önemsemeyen ve tembellik edenleri zorlama ve korkutma ile görevini dikkatli yapmağa alıştırmak ve düzelmezlerse işini değiştirmek, görev ve yetkisini kötüye kullananları ise kesin olarak memurluktan uzaklaştırmak memleketin selâmeti için gereklidir. Toplum içinde insanı gurura, kibre, böbürlenmeye ve büyülenmeye sevk eden sebeplerin başında insanın zenginliği ve mal varlığına güvenmesi gelmektedir. Ayrıca ehliyetli kişileri toplum sorumluluğundan soğutan sebep, kişilerin “hasbîlik” yerine “hesâbî” davranmaları, şahsî menfaatleri peşinde koşmalarıdır. Bu gerçeği dile getiren, şu âyet olmuştur:

“Ben yığın yığın malı yok ettim, diyor.” Burada kastedilen, insanlara karşı caka satmak ve gösteriş yapmak için harcanan maldır. Sarf etme ve harcamaya yerine, “yok etme ve telef etme” tabîrinin kullanılması da, malın yararlı şeyler için sarf edilmeyip, boşuna tüketilerek yararsız yere harcandığını anlatmak içindir. Zevkine ve eğlencesine düşkün olan, varını yoğunu bu yolda harcayan insanlar, fakirin feryâdını duymaz, onların ihtiyâcını gidermekten hoşlanmazlar ama geçici zevklerini tatmîn için harcadıkları servetleriyle övünürler. Sonu olmayan bu küçüklüğü de büyüklük zannederler.

Âyette geçen لُبْد “Lübed” kelimesi; “Üst üste örülmüş, birbirinden ayrılmayacak kadar iç içe geçmiş zırh” anlamında, yığın yığın biriktirilmiş ve istiflenmiş çok mal için kullanılır. Üst üste yığıla yığıla keçe gibi birbirine geçmiş, eskisi ile yenisi birbirinden ayırt edilemeyecek hâle gelmiş servet demektir. Rükûkâlî bu âyeti belediye başkanlarının emânet olarak aldıkları bütçeyi tasarruf ederken, isrâfa ve yararsız yerlere para harcamamaya özen göstermeleri, aynı şekilde toplum içinde ihtiyaç sâhipleri varken mal biriktirmemeleri ve ellerindeki imkânları bekletmemeleri konusunda bir uyarı olarak değerlendirir. Gereksiz yere bütçeyi harcamak helâk olduğu gibi, gerektiğinde harcamamak da helâk olarak değerlendirilir. “Mâl-i lübed” denilen ve toplumun mal varlığı anlamındaki bütçeyi tasarruf eden

insandır. Başkanlar ya da kamu görevlileri, kendilerine emânet edilen bütçeleri, ne biriktirerek bekletmeli, ne de lüzumsuz ve gereksiz yere isrâf etmelidir. Her kuruş yerli yerinde ve yeterince harcanmalıdır. Har vurup harman savurarak kamu bütçesi kullanılamaz. Aksi davrananları uyarmak üzere:

“Kendisini bir görenin olmadığını mı sanıyor?” âyeti gelmiştir. Yığınla malını yok yere harcadığını bir övünç vesilesi olarak anlatan ve ürettiği ile değil de tükettiği ile böbürlenmiş kimse, yanlışlarını kimsenin görmediğini mi sanıyor? Servetini zevk ve gösteriş yapmak ve Hz. Peygamber’e düşmanlık için harcayan kimse, yok yere telef ettiği bu servetinin hesabını elbette verecektir. Bir beldede toplumun ve tebaanın idâresini üstlenenler, bütçenin kullanılmasını çok sıkı tâkip edecek, isrâfî görecek, sermâyeyi ve işlerin seyrini gözetleyecek bir mekanizma kurmalı, bütçenin verimli kullanılıp kullanılmadığını sürekli kontrol altında bulundurmalıdır. Bütçede toplanan ve banka hesaplarında depolanan bu paralar âtıl kalmamalı, toplumun hizmetine sunulmalıdır.

Cenâb-ı Hak, sıkıntılar içinde yarattığı insana, özellikle malı-mülkü, kuvvet ve kudretiyle böbürlenmiş mağrûr insana, kapsamlı yardım ve lütuflarından bazılarını hatırlatmak, yaratılış gâyesini göstermek, verdiği nimetleri sayarak onun hallerini ve duygularını bildiğini, hesâba çekip yaptıklarının karşılığını verebileceğini, çok zannettiği dünyâlık servetin, O’nun verdikleri yanında hiçbir değer ifâde etmeyecek kadar cılız kaldığını anlatmak ve “kebed” in mânâsını daha anlaşılır hâle getirmek üzere:

“Biz O’na iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?” âyetini indirmiştir. Yani âdeti, “Sıkıntılar içinde yarattığımız insana, olan biteni görsün diye iki göz vermedik mi? Kendisi yaptıklarını görüyor da, onu ve gözlerini yaratan ve yaptıklarını gözetip duran Allah, işlerini görmez mi?” denilmektedir. Bu iki gözden maksat, görünen ve gören iki göz olabileceği gibi, biri gördüğümüz göz, biri de kalp gözü olarak düşünülebilir. Belediye başkanları da görevlerinde verimliliği temin etmek, gerek bütçenin, gerekse istihdâm edilen personelin gözetim ve denetimini sağlamak üzere müsteşar, nazır ve danışman gibi kendisinin olmadığı yerde gören gözü mesâbesinde olacak elemanlar görevlendirmelidir.

Belediye başkanlarının da toplumu ve tebaasını görüp gözetecek, ya da yanlış ve eksik uygulamaları görüp gösterecek, çevrede meydana gelen ak-

saklıkları anında fark edecek gözü olmalı veya bu fonksiyonu icra edecek görevliler istihdam etmelidir. Kendi hizmetlerini toplumuna aktaracak, yapmaları gereken hususları açıklayacak, kendisini kamuya, kamunun haklarını kendisine söyleyecek ağız olmalı veya bu görevleri icrâ edecek elemanlar istihdâm etmelidir.

“Biz ona iki yolu gösterdik.” Âyette geçen “Necd”, rakibine üstün gelmek, kan ter içinde kalmak anlamına gelir. Necdet veya necâdet, bahadırılık ve kahramanlık demektir. Çevresinden yüksekçe olan tepe ve tümsek mânâlarına da gelir. Yüksek ve açık yola, yüce mertebelere, başkasının yapmadığı işleri başarıp içinden çıkan, cesur ve kahraman kimseye da aynı ta’bîr kullanılır. Gam, tasa ve sıkıntıya da “Necd” denildiği bilinmektedir. Yukarıda geçen “kebed” ile daha sonra gelen “akabe” kelimelerinin anlamları dikkate alınarak, “Bir mücâhid ve kahramana hedef olarak gösterilen iki yüksek tepe, aşılması gereken iki yol veya erişilmesi gereken iki gâye” şeklinde de yorumlanmıştır. Bu iki yol, biri hayır, biri şer iki gâyeye götüren, biri uğurlu diğeri uğursuz iki yüksek yol manasında ele alınmış, insanın sıkıntıları da bu yollardan, iyinin, güzelin ve doğrunun yakalanmasındaki güçlük, ya da kötünün, çirkinin ve yasakların aldatıcı câzibesine kapılmanın kolaylığı, kaçınmanın güçlüğü şeklinde yorumlanmıştır. Kötü yoldan sakınmak, iyi yola tırmanmak: İşte bütün yiğitlik, kuvvet ve kahramanlık, yükseklik, mutluluk ve kurtuluş bundadır.

Belediye bütçesinde biriken paraların yerinde kullanılması için güvenilir idâreciler istihdâm edilmeli, harcamaların yerini ve şeklini bildiren defterler tutulmalı, böylelikle kamu hizmetleri etkin bir şekilde yürütülmelidir. Kamu hizmetini yürütmek ve sorumluluğunu üstlenmenin ağırlığı da buradan gelmektedir. İşin güçlüğünü görerek kaçınmak, kamu hizmetine yönelmemek bir anlamda tembellik ve korkaklık gibi değerlendirilmiştir.

“Fakat o, (malı, kuvveti ve kudretiyle mağrûr olan insan,) o sarp yokuşa atılmadı.” Yani insan, kendisine gösterilen iki iyi ve güzel olan gâyeye tırmanma cesâretini gösterememiş, o güzel tepeye tırmanmayı göze alamamış ve bu tırmanışın güçlüklerine de göğüs gerememiştir. Âyette geçen عقیبة (akabe) engin bir vâdiden yüksek bir dağa doğru çıkan sarp yokuş demektir. “İktihâm” ise, büyük bir hız ve baskı ile hedefe kilitlenmek, atılmak, saldırmak, kahramanca hücum etmek, düşünmeden bir işe hemen atılmak anlamındadır. Yani insan o yüce gâyeye ermek için, aşılması gereken o sarp ve çetin yokuşa tırmanmayı göze alıp yiğitlik gösterememiştir.

Buradan da anlaşılıyor ki, iki gâye de olumludur. Birinde hayrı elde etme, diğesinde ise şerden kaçınma vardır, fakat aslında her ikisinde de insan açısından bir güçlüğü varlığı irâde edilmiştir. Asıl yolun sarplığı ve çetinliği ise hayır yolundadır. Kamu sorumluluğunu üstlenmek ve toplumun problemlerini güzelce çözmek, hem zor ve ağır, hem de zaman ve cesâret isteyen bir iştir. Bunu göze alacak ve tebaayı sâhipsiz bırakmayacak, gözü pek adamlara ihtiyaç vardır. Bu yönüyle toplumun hizmetlerine tâlib olmak ve onlara sâhip çıkmak, imkânları yerli yerinde kullanarak hak ve hukuklarını korumak, hem yararlı hem de oldukça hayırlı bir iştir. Siyâsetin önemi ve fazîleti de buradan gelir.

Belediye başkanlarının nefislerine ağır gelen işlerin üzerine gitmeleri gerekir. Cesâretle üzerine gidilerek çözülmesi gereken toplumsal meseleleri, idâre-i maslahatçılıkla ve palyatif tedbirlerle çözmek yerine, kalıcı ve köklü çözümler üretmek gerekir. Sonucunu düşünmeden girişeceği işlerde sorumluluğunu giderecek kadar bir gayreti göstermekle insan yükümlülükten kurtulmaz. Aksi halde işler ters gider ve iflâs eder, şahsî itibarını kaybeder. Kişi işlerinde başarılı olmak istiyorsa, ileriye gören ve geleceği düşünen bir vizyon ve anlayışla işe başlamalı, tedbirli, temkinli ve teennili bir yaklaşımla meselelerini çözmelidir. Kamunun işleri de en az böyle bir titizlik ve itina ile ele alınmalı, toplumun yükü omuzlarda hissedilerek ihtiyaçları giderilmelidir. Toplumdan alınan yetki, kötüye kullanılmadığı gibi, boşu boşuna ve faydasız yerlere harcanmamalıdır.

“O akabe, o göğüs gerilmesi büyük bir kahramanlık isteyen zor yüksek iş, tırmanılması gereken o sarp yokuş nedir? Bir köleyi salıvermek, akraba bir yetimi yahut hiç bir şeyi olmayan fakiri kıtlık ve açlık gününde doyurmaktır.”

فك رقبة (Fekkü rakabe); esâret bağıyla bağlanmış bir boynu, köle olan bir kimseyi esâret zincirinden kurtarıp, hürriyetine kavuşturmak demektir. Bir kimsenin başka bir köleyi âzât etmeye muktedir olması, onun kendi hürriyetine mâlik bir insan olmasına bağlıdır. Herkesin kurtuluşu kendi kazancına bağlı olduğu gibi, insan da iyi ameller kazanarak kendisini cehennem azâbından kurtarmalıdır.

Yüce gâyeleri yakalamak ve çetin yokuşları tırmanmanın ön şartı, kişinin nefsin azgın arzuları ve şeytanın aldatmalarına karşı cihad etmesiyle olur. Mağrûr insanın güçlülere göğüs gerememesi, nefsiyle cihad etme kahramanlığını gösterememesinden kaynaklanır. İşte bu sarp yokuş, boy-

nu zincirli esir bir köleyi esâretten kurtarmak veya salgın ve yaygın bir kıtlıkta açlara yemek yedirmekle aşılabılır. Kıtlık ve pahalılık günlerinde aç kalan kimselere, geçimlerine yetecek parayı sağlamak, onlara iş ve ekmek kapısı açmak ve özellikle fakir ve miskinlere (miskinden kasıt, evi olup da, geçimini sağlayacak varlığı olmayanlardır) cömertlik göstermek, yetimleri akrabâlarının kefâletiyle doyurmak, bağ, bahçe işleri gibi zirâi alanlarda iş kapıları açarak alın teri ve el emekleriyle geçimlerini te'min etmelerini sağlamaktır.

Âyette geçen مسغبة (Mesğabe), sıkıntı ve yorgunluk içinde açlık demektir. Açlığın ve yokluğun yaygınlaştığı zamanlarda, insanlara yemek yedirmek veya yemeklerini karşılayabilecekleri iş imkânı sunmak can kurtarmakla eşdeğer kabul edildiği için “köle âzâd etmek” gibi büyük bir kahramanlıktır. Kendisine yakınlığı olan yetimi veya topraklı miskini kıtlık ve sıkıntının yaygın olduğu dönemlerde doyurmak, toplumsal huzur için çok önemli hizmetlerdir. متربة (Metrabe) kelimesi, Türkçedeki “yatağı toprak, yastığı taş” anlamında şiddetli fakirlik ve yoksulluğu temsil eder. Burada ifâde edilen yakınlık, neseben yakınlık olduğu, komşuluk, neseb veya din yakınlığı diye de düşünülebilir.

Belediye başkanları beldelerinde, tebaası içinde bulunan yetimler için bir şefkat ve merhamet ocağı olabilecek “Dârü'l-eytâm” (Yetimler Yurdu), “Dârü'l-erâmîl” (Kadın Sığınma evleri), fakir ve ihtiyaç sâhiplerine sıcak aş ikrâm edecek “İmâret-hâne”ler gibi sosyal müesseseler kurmalıdır. Bu tür kurumlarla ancak yetim, öksüz, güçsüz ve fakir insanların muhtaç oldukları sevgi ve şefkat sağlanmış, yöneticilerin sosyal sorumlulukları yerine getirilmiş olur.

Şahsî arzularını tatmin için yığın yığın tükettiği mal ile ya da oturduğu makamın koltuğu ile mağrur olan insan, yaptığı yararsız tüketimle bu sarp yokuşları aşamaz. Bu yokuşlar ancak, zincirli insanları prangalarından kurtarmak, kıtlıkta çaresiz insanları doyurmak gibi kahramanlıkla aşılabılır. Dolayısıyla yetime, fakire ve miskine ekmek kapısı açarak onları topluma yük olmaktan kurtarmak, kamu görevlilerinin sorumluluğundadır. İman sahipleri de birbirine geçim bakımından sabır ve merhamet göstermeli, gerekene kefil olmalı, yiyecek vermeli, yardım etmeli ve hepsinden önemlisi iş vermelidir. Bu kıymetlerin idaresinden sorumlu olanlar, ihtiyaç sahiplerine tatlılıkla muamele etmelidir.

“*Sonra da, iman edip de sabır ve merhamet tavsiye edenlerden olmak.*” Bu kişiler, tırmanılması güç sarp ve çetin yolu aşabilmenin şartlarını yeri getiremedikleri gibi, inanıp iman getirip de birbirilerine sabır ve merhamet tavsiyesinde bulunan mü'minlerden de olamadılar. Toplumu özgürlüğüne kavuşturmak, yaşanan ekonomik sıkıntı ve kıtlığı bir çırpıda aşmak mümkün olmayabilir. Eğer idareciler sorumluluklarının farkında olur ve işlerini de bilerek yapıyorlarsa, o takdirde tebaalarına, kendilerini inanmalarını, biraz sabırlı olmalarını salık vermelidir. Sıkıntıların paylaşıldıkça azalacağını ifâde ile birbirlerine merhametli davranmalarını öğütlemelidirler.

“İşte bunlar, amel defterleri sağ yanlarından verilenlerdir.”

Yukarıdan beri sıralanan yüce kahramanlığı yapan, esir kurtaran, zor günlerde yetime ve çaresize yemek ve işveren, bunlara gücü yetmiyorsa, iman edip de birbirine sabır ve merhamet tavsiye ederek toplumu teselli eden, moral gücü aşilayarak teskin etmeye çalışan mü'minler, gerçek mutluluğu yakalayan, kitapları sağ yanından verilecek kimselerdir. Bunlar, hem kendilerine hem de başkalarına yararlı olanlardır.

Mevkî sâhibi olup da, önemli toplumsal görevde bulunanlar, yukarıdaki husûsları kurum ve organizasyon olarak ele alıp, toplumsal problemler için kalıcı çözümler üretenler mutlu insanlardır ki, onlar milletine doğrulukla hizmet etmekten çekinmezler. Din ve devleti bilirler. Memleketin umrânı, toplumun huzur ve mutluluğu ancak bu tür insanlarla kâimdir.

“*Âyetlerimizi tanımayanlar ise, amel defterleri sol yanlarından verilenlerdir.*” Allah'ın âyetlerine küfreden, inanmayarak nankörlük eden kâfirler ise, -ki o, şahsî zevki uğruna yığınla tükettiği malıyla mağrur olan kimse bunlardandır- hem kendilerine, hem de topluma karşı uğursuz ve yararsız kişilerdir. Uğursuzluktan kurtulmayan, kitapları sol tarafından verilecek olan, kendilerine de başkalarına da uğursuz olan kimselerin:

“*Üzerlerine bir ateş bastırılıp, kapıları kapanacaktır.*” Üzerlerine ateşin yakılıp fırın gibi kapısının kapanması, ateşin şiddetini artırmak içindir. Bu ifâde, böylesi insanların cehennemdeki azaplarının şiddet ve sonsuzluğunu göstermek için kullanılmıştır.

Kamunun ihtiyaçlarını gidermek ve işlerini düzene koymak üzere görev alanlar, tebaasına karşı sabırlı ve merhametli olmalı, hem kendisine, hem de icraatlarına inandırmalıdır. Belediye başkanı, görevinin üstesin-

den geleceğine öncelikle kendisi inanmalıdır. Getirdiği çözümlere inanmayan, emirlerini yerine getirmeyen ve karşı koymaya çalışanlar varsa onları durdurmasını da bilmelidir. Hz. Peygamber'e ve milletine inanmayıp da memleketin hayrı ve toplumun menfaati için konulmuş gelenek ve kanunlara haksız yere muhâlefet edenler, belediye bütçesini veya devlet malını kanun ve yasalara aykırı olarak har vurup harman savuran kimseler, milleti mutsuzluğa mahkûm ederler.

Dine, konulan kurallara ve millete muhâlefet edenlerden hüner ve marifeti olanları, mültecileri, millet malına sahip çıkmayanları "nâr-ı mutbika" denilen maden ocaklarında ve sanat kuruluşlarında istihdâm ederek, hem kendilerinden yararlanmalı, hem de toplumun güçsüzlerini, zayıflarını bunların azgınlığından kurtarmalıdır. Böylece yıkıcı muhâlefet, yapıcı hale getirilmiş ve topluma kazandırılmış olur. Belediye başkanlarının, hem kendisine hem de topluma yararlı olan insanları teşvik eden, kendisine de başkalarına da faydası olmayan insanları da zararsız hale getirecek prensipleri ve kurumları olmalıdır ki, idârede in-siyatifini kullanabilsin.

Beled Sûresi, bu şekilde hem toplumun hem de ferdin iyi eğitilmesi ve yönetilmesinin gerekliliğini anlatan yirmi ayeti ihtivâ eder. Bunların büyük bir dikkat ve itînâ ile bilinmesi ve uygulanması, memleketin toplumsal düzeni, medeniyetin gerekçesi ve insanların mutluluğu için elzem olan işlerdendir. Memlekette görülen nizam ve intizam, toplumsal huzuru sağlayan düzenli eserler, doğru yolda olmanın ve iyi yolda bulunmanın göstergeleridir. Bu da iki şekilde olur. Biri; maddî yönden ümrânın te'mîni, hayırlı işlerde doğru yola, iyiliklere ve güzelliklere erişmek, diğeri de; dinde ve dînî işlerde dosdoğru ilerlemek ve kemâle ermektir.

Memleketin; her türlü fikir, ilim, ahlâk ve sanattaki gelişmelerden yararlanabilmesi için iki yükseliş yolu vardır. Bunlar birbirlerinin olmazsa olmaz şartlarındandır. Biri maddî diğeri mânevî kalkınmadır. Maddî kalkınma, dinin vazgeçilmezlerinden olduğu gibi, din de maddî varlığın nasıl kullanılacağını gösteren temel ihtiyaçlarındandır. Dinlerin geliş sebeplerinin başında, insanla dünya arasında mesâfenin dengeli bir uyum içinde yürütülmesini sağlama gerekçesi gelmektedir. Memlekette dinin korunması, maddi kalkınmanın yeterli olmasıyla gerçekleşebileceği gibi, maddi varlığın korunması ve toplumsal huzurun te'mîni de, dinin emrettiği şekilde ferdi ve toplumsal ahlâkın yücelmesi ve yaygınlaşmasıyla mümkündür.

Mal almak ve ticâreti genişletmek, ferdî ve toplumsal refahı sağlamak çok çalışmakla elde edildiği gibi, dini korumak da, dinin emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak, toplumun mânevî aydınlanmasını ve gerçek dini bilgilerle donanmasını sağlamakla olur. Doğru düşünen ve doğru gören kimse, söylediklerine güvenen, sözlerinin doğruluğuna inanarak konuşan uyanık kimseler olduğu gibi, bundan mahrum olanlar da, zan, şüphe ve ihtimâl üzerine söz söyleyenlerdir. Söylediklerinin doğruluğu konusunda henüz kendilerini bile inandırmış değillerdir. Memleket işleri, bu yüce sûrede çerçevesi çizilen yirmi esaslı kâidenin hükümleri yerine getirilmekle ancak düzene kavuşur ve kemâle erer.